

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

САВЮК ОКСАНА ЮРІЇВНА

УДК 911.373:314:330.59(043.3)

**МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ
ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ**

11.00.02 - економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

A handwritten signature in blue ink, which appears to read 'Савюк'.

Одеса - 2009

Дисертацією <р рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної і соціальної географії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти та науки України

Науковий керівник: Доктор географічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ТОПЧИЄВ Олександр Григорович,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри економічної і соціальної географії

Офіційні опоненти: Доктор географічних наук, професор,
ЛЮБИЦЕВА Ольга Олександрівна,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка,
завідувач кафедри країнознавства та туризму

Доктор географічних наук, професор,
ДЕРГАЧОВ Володимир Олександрович,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України,
завідувач відділом вільного підприємництва

Захист відбудеться «12» Березня 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.51.03 при Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Шампанський пров., 2, геолого-географічний факультет, ауд. 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24)

Автореферат розісланий «9» лютого 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук, доцент

Л.В.Хомич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні перетворення, які сьогодні тривають в Україні, спричинили кризові явища в усіх сферах життєдіяльності суспільства, загострили існуючі і викликали нові проблеми розвитку сільського населення. На сьогоднішній день відсутня чітка регіональна політика направлена на проблемні сфери життєдіяльності населення з використанням диференційованого підходу окремо для сільського та міського населення. У цьому контексті є актуальним та необхідним суспільно-географічне дослідження сільського населення та специфіки його життєдіяльності з використанням концепції якості життя сільського населення, розробка якої не набула в Україні свого розмаху з різних, в тому числі ідеологічних причин (довготривале домінування в економічній географії вивчення продуктивних сил та розміщення виробництва).

Сучасні світоглядні бачення та позиції суспільно-географічного дослідження територіальної організації суспільства, огляд процесів і тенденцій розвитку, які використовуються автором при дослідженні якості життя сільського населення регіону, відображені у працях видатних українських географів М.В.Багрова, І.О.Горлеика, А.І.Доценка, С.А.Лісовського, Я.Б.Олійника, О.М.Маринича, М.М.Паламарчука, М.Д.Пістуна, Л.Г.Руденка, О.Г.Топчієва, О.І.Шаблія та ін. Огляд оцінки рівня соціально-економічного, геодемографічного розвитку, міграцій, вивчення умов, способу, образу життя сільського населення, рівня соціального (людського) розвитку, географічних засад розвитку сфери обслуговування, здійснювався також такими вченими, як: О.І.Алексеев, С.О.Ковальов, І.В.Гукалова, С.С.Артоболевський, Н.В.Зубаревич, С.Ілшук, Г.М.Лаппо, Н.П.Лебідь, Д.О.Ляшенко, Л.А.Меркушева, Л.М.Німець, М.П.Немченко, Т.Г.Нефьодова, В.І.Нудельман, Ю.І.Пітюренко, Г.М.Рогожин, С.В.Рященко, М.І.Фашевський, О.У.Хомра, Н.О.Щітова, В.М.Юрківський.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з плановою тематикою наукової роботи в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова, зокрема з темою: «Посилення екологічної безпеки та якості життя населення на методологічних та методичних засадах планування території регіону», номер державної реєстрації 0101U001739.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* - розроблення теоретико-методологічних засад і методики суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення на мікро- та мезорегіональному рівнях і апробація її на прикладі сільського населення Одеського регіону. Реалізація цієї мети передбачала вирішення наступних блоків *завдань*:

1. Аналіз досвіду опрацювання категорії якості життя сільського населення в ряді суміжних наук, виявлення підстав її змістовної і структурної ідентифікації у суспільній географії.

2. Визначення суспільно-географічної суті і змісту якості життя сільського населення, її взаємозв'язку з такими суміжними категоріями як образ, умови, рівень, спосіб, стиль, уклад життя та обґрунтування суспільно-географічних підходів до аналізу якості життя сільського населення.

3. Розроблення методики суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення в регіоні, зокрема:

визначення найважливіших суспільно-географічних факторів впливу на якість життя сільського населення у регіоні;

виявлення особливостей просторової диференціації окремих компонентів якості життя на мікро- (рівні територіальних громад) та мезорегіональному (рівні адміністративних районів) ієрархічних рівнях;

проведення інтегральної оцінки якості життя сільського населення шляхом послідовного згортання в інтегральні індекси всього набору показників, які всебічно характеризують систему життєдіяльності сільського населення та його стану; здійснення типізації адміністративних районів та територіальних громад на основі аналізу співвідношення різних компонентів якості життя та суспільно-географічних факторів, що найбільш на нього впливають на мікро- та мезорегіональному ієрархічних рівнях.

Об'єкт дослідження - якість життя сільського населення регіону. **Предметом дослідження** теоретико-методологічні та методичні засади суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону на мікро- та мезорегіональному ієрархічних рівнях.

Методи дослідження. Методологічну основу формують загальнонаукові методи - системний аналіз і синтез; абстрактно-логічний аналіз і моделювання; метод математичної статистики та кореляційний аналіз. Здійснено аналітичний огляд та узагальнення літературних джерел.

Серед конкретно-наукових методів, що застосовані у роботі, слід виділити порівняльно-географічний, просторового аналізу і географічної типізації, картографічного моделювання. Опрацювання і відображення статистичної інформації здійснювалось за допомогою пакету програм Microsoft Excel, MapInfo Professional, Microsoft Word. Фактичний матеріал - офіційні документи і матеріали Держкомстату України і обласних статуправлінь, а також дані обстеження домогосподарств, методом соціологічного опитування, матеріали конференцій, зарубіжні і вітчизняні публікації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці концептуального підходу та обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних засад та принципів суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону. При цьому:

вперше:

- сформульована дефініція якості життя сільського населення як категорії, що відображає сукупність умов життєдіяльності сільської спільноти, є характерною

для певного етапу його розвитку, специфіка якої зумовлена передусім географічним положенням, природно-ресурсними та територіальними особливостями, рівнем соціально-економічного розвитку сільського населення регіону, шкалою цінностей і норм індивідів;

- розроблено методику суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення, її складових та їх геопросторове співвідношення на мікрорегіональному та мезорегіональному ієрархічних рівнях;
- проведено інтегральну об'єктивно-суб'єктивну оцінку якості життя сільського населення Одеського регіону та здійснено типізацію адміністративних районів та територіальних громад регіону за співвідношенням різних складових якості життя сільського населення на мікрорегіональному та мезорегіональному рівнях;

удосконалено:

- систематизацію міжнародних та національних рейтингових інструментів порівнянь рівнів людського розвитку та якості життя населення і характеристику особливостей сучасних досліджень якості життя населення в окремих пострадянських країнах;

дістали подальшого розвитку

- положення інтегрування у суспільно-географічні дослідження показників самооцінки населенням власного життя, нових показників соціально-економічного стану для діагностики і візуалізації окремих результатів суспільного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів Одержані в дисертації висновки та рекомендації використовуються Одеською державною обласною адміністрацією в процесі реалізації заходів стратегії соціального розвитку сільського населення Одеського регіону (акт впровадження додається). Можливості суспільно-географічного підходу при аналізі якості життя сільського населення регіону, зорієнтовані на встановлення просторових особливостей життєдіяльності сільського населення для вирішення проблем регіонального розвитку можуть бути використані для діагностики соціально-економічного стану сільського населення та розробки механізмів покращення якості життя сільського населення на рівні адміністративних районів та територіальних громад; результати дослідження готові для впровадження в освітні програми у галузі суспільної, і, конкретно соціальної географії, регіональної економіки.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки і рекомендації, які містяться у ньому і виносяться на захист, одержані автором самостійно і виступають його внеском у розвиток суспільної географії, зокрема у теорію та методологію територіальної організації життєдіяльності сільського населення.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були викладені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях та семінарах. Серед них:

Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення (науково-практична конференція, 2007р., м. Херсон); Екологічні проблеми регіонів України (X всеукраїнська наукова конференція, 2008р., м. Одеса); Выдающийся географ и геоботаник Г.И. Танфильев (Міжнародна наукова конференція, 2007, м. Одеса); Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів, історія формування, стан, проблеми, перспективи (Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 70-річчю Луганської області, 2008р., м. Луганськ); Озера та штучні водойми України: сучасний стан й антропогенні зміни (I Міжнародна науково-практична конференція 2008р., м. Луцьк); X з'їзд Українського географічного товариства «Географія в інформаційному суспільстві» (2008 р., м. Київ).

Публікації. Результати за темою дослідження містяться у 13 публікаціях, з них 7 статей у фахових виданнях, 5 тез доповідей, загальним обсягом 3,58 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження викладені на 252 сторінках комп'ютерного тексту, з них основна частина викладена на 150 сторінках. В роботі вміщено 30 рисунків і картосхем (з них 18 в додатках), 32 таблиці (з них 16 в додатках) та 7 додатків. Список використаних джерел нараховує 160 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Перший розділ *«Теоретико-наукові основи суспільно-географічного дослідження якості життя сільського населення регіону»* присвячений ретроспективному аналізу зародження та еволюції міждисциплінарної категорії якості життя населення в межах різних наук, у т.ч. у географії, систематизований досвід міжнародних методик оцінки якості життя населення та рівня людського розвитку, а також методичні особливості сучасних регіональних досліджень категорії на пострадянському просторі. Розкрито питання якості життя сільського населення як об'єкту суспільної географії, аналізується його зміст, структура, принципи дослідження у суспільній географії, обґрунтовується місце категорії серед суміжних і близьких за змістом понять, формулюються засади використання двох методик об'єктивно-суб'єктивної оцінки ЯЖСН на мікро- та мезорегіональному ієрархічних рівнях.

Виникнення і становлення категорії якості життя населення у економічній та соціологічній літературі пов'язано із розвитком теорії економічного благополуччя, яка описувалась як рівень задоволення матеріальних потреб суспільства.

Категорія якості життя сільського населення є міждисциплінарною. Представники різних наук структурували поняття якості життя відповідно до методології власної науки, включаючи до аналізу найбільш цікаві для себе та актуальні у певний період аспекти. При цьому проблематика якості життя розвивалася по-різному в двох політичних й ідеологічних середовищах - радянському і західному. У західній науковій думці чітко виділяються такі напрямки оцінки, які покликані оцінити рівень задоволення різноманітних потреб через використання об'єктивних та суб'єктивних індикаторів. В радянській науці концепція якості життя населення з різних, у т.ч. ідеологічних, причин, не знайшла свого місця, хоча її зміст частково відтворювався при розробці теорії *образу* (Новосибірська школа на чолі із Т.І.Заславською), *способу* та *умов життя* (зрозуміло, "соціалістичного").

Розробка концепції якості життя сільського населення регіону в суспільній географії пов'язана зі становленням гуманістичного напрямку і зайняття ним статусу одного з інтелектуально впливових напрямів цієї науки, що відноситься до 1960- 70-х років. Гуманізація географії полягає в її акцентуванні на вирішенні проблем, які мають життєво важливе для людини значення. Однією з найвідоміших шкіл, яка поклала початок дослідженню впливу географічного середовища на різні види життєдіяльності населення була *французька школа географії людини* (geographie humaine, приблизно - географія людини) кінця XIX - початку XX ст. Головним завданням geographie humaine було виявити та описати вплив довкілля, особливо *сільської місцевості*, на почуття і стиль життя людини, а центральною концепцією була «genre de vie» («жанр де ві» приблизно - стиль життя). Під ним мається на увазі інтегральний результат фізико-географічних, історичних та соціокультурних впливів на відношення людини з її безпосереднім оточенням. Значним доробком в галузі дослідження людини є *поведінкова (біхевіоральна) географія*, в рамках якої сформувались передумови для формування концепції суб'єктивної якості життя населення, з нею тісно сплітається *інвайронментальна психологія чи геопсихологія*. В рамках *радикальної географії* акцент робився на вирішенні найгостріших соціальних проблем та несправедливостей. Найбільш яскраво представлене використання концепції якості життя в роботах *геоурбаністів* як західної, так і вітчизняної науки. У 1970-х роках, в Україні склалася школа якості життя в *районному плануванні, містобудуванні та географії міст*. У розробках планувальників на протязі багатьох років використовувалися поняття якості та комфортабельності житла.

Важливим кроком в еволюції концепції якості життя населення було, дослідження *умов та способу життя населення сільської місцевості*. Важливим доробком в дослідженні сільського населення була балтійська школа: Р.К.Мялло, С.Я.Ниммік та ін. Серед російських вчених вперше цілісне уявлення про розвиток сільських поселень різних рангів, спосіб та умови життя сільського населення дав

О.І.Алексєєв. В Україні умови життя сільського населення вивчали А.Г.Гольцов, Г.В.Балабанов. Важливий внесок в дослідження параметрів якості життя населення в радянській соціально-економічній географії внесли вчені, що вивчали *географію сфери обслуговування*: Л.А. Меркушева, Б.Б. Родоман, О.А. Ткаченко, І.М. Рогожин, В.М. Юрківський, О.О. Любіцева та ін.

Розкривається сутність категорії якості життя сільського населення як об'єкту суспільно-географічного дослідження, унікальність якого полягає в тому, що він відкриває нові можливості для розробки концепції ЯЖСН через встановлення взаємозв'язків природи, суспільства (сільське населення) і господарства та їх територіальна організація на різних ієрархічних рівнях (мікро-, мезорегіональному), керуючись формулою:

(Природа + Населення + Господарство) *Геопростір

Концептуально-понятійний апарат дозволив уточнити місце якості життя сільського населення серед близьких за змістом категорій та дозволило визначити її в якості більш широкого суспільно-географічного поняття у порівнянні з близькими за змістом категоріями *образ, рівень, добробут, благополуччя, умови життя, спосіб, стандарт, стиль та комфортність життя* (рис. 1).

У другому розділі «*Методологія та методика суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону*» відображені основні особливості та суспільно-географічні принципи дослідження і методики оцінки якості життя сільського населення регіону. При суспільно-географічному дослідженні якість життя виступає сукупністю різноманітних умов життєдіяльності зі специфічною для селян системою ведення господарства, відтворенням населення, житлово-комунальними та іншими умовами, формуванням сільського способу життя (рис. 2).

Аналізуючи основні види життєдіяльності населення сільської місцевості, необхідно відмітити певну специфіку, що відрізняє їх від способу життя міського населення. Визначальною детермінантою життєдіяльності сільського населення є природно-ресурсне середовище, адже воно більшою мірою залежить від впливу природних факторів аніж міське, географічне положення визначає специфіку природно-ресурсної бази, зумовлює формування типів поселень та особливості розселення. Трудове життя пов'язане з сільськогосподарською діяльністю та іншими руральними видами господарства і формує свою систему потреб індивіда та можливості їх задоволення. Відсутність на сільських територіях водопостачання, каналізації, газопроводу та інших комунальних зручностей формує «негативний імідж:» сільських територій. Праця на присадибних та садово-городніх ділянках, сьогодні займає важливе місце в життєдіяльності сільського населення, в ній беруть участь, за підрахунками фахівців, понад 80 відсотків всіх сімей.

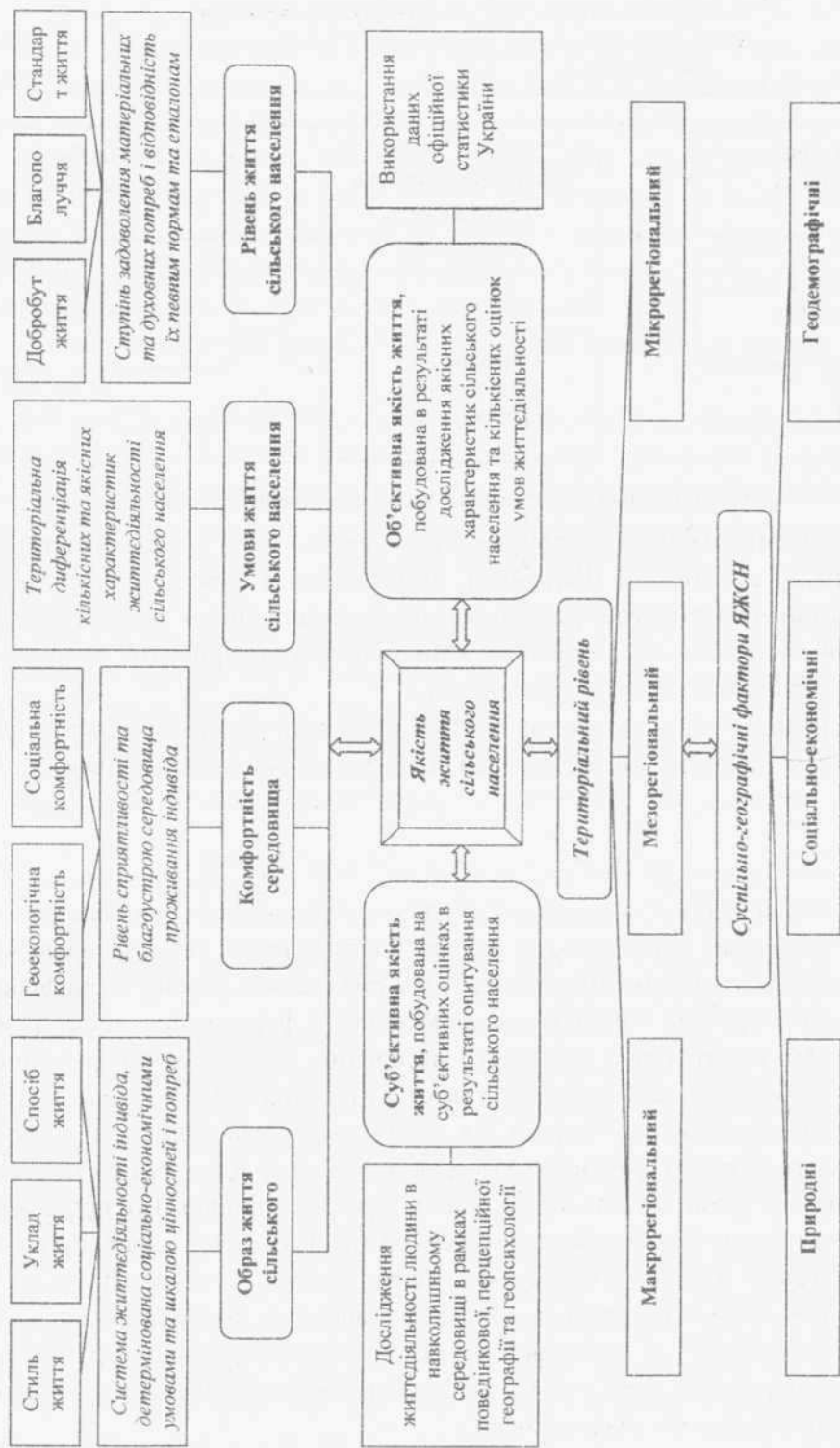

Рис. 1. Концептуально-понятійний апарат концепції якості життя сільського населення

Рис.2. Специфіка життєдіяльності сільського населення

Об'єкти соціальної інфраструктури розосереджені по сільській території та, на відміну від міської місцевості, відрізняються своєю дисперсністю. Особливого значення набуває розміщення об'єктів виробничої інфраструктури в сільській місцевості, без якої неможливо сповна використати природний потенціал агропромислового виробництва.

Обґрунтовані теоретико-методологічні принципи суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону, серед них найважливішими є:

1) *принцип диференційованого підходу* до оцінки якості життя населення окремо для *сільської місцевості та міських поселень*. Специфіка сільських територій як соціально-територіальних формувань зумовлює необхідність адекватних підходів до розв'язання притаманних їм демографічних і соціально-економічних проблем, прийняття особливих управлінських рішень. З огляду на це, сільську місцевість доцільно розглядати окремо від міської; 2) *пріоритетності* впливу специфічних *суспільно-географічних чинників та факторів* на формування просторової диференціації якості життя сільського населення, передусім географічного положення; 3) *багаторівневості* поняття якості життя сільського населення регіону (масштаб дослідження слід обирати так, щоб у ньому виявлялися властивості досліджуваного об'єкту; з урахуванням того, що деякі його властивості проявляються при переході від одного масштабу до іншого (кросмасштабність) та при аналізі його в різних масштабах (полімасштабність). Специфіка умов життєдіяльності окремих сільських територій найрельєфніше виділяється на рівні сільрад, але її практично неможливо відстежити у загальнодержавному масштабі через відсутність необхідної інформації. З підвищенням ієрархічного рівня інформація про сільські території розширюється, але відповідні показники усереднюються, внаслідок чого територіальні відмінності згладжуються.

Методика суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону передбачає наступні етапи: перший етап - підготовчий, має на меті визначити завдання та цілі дослідження геопросторових відмінностей якості життя сільського населення. Другий етап - методичний, передбачає:

(I) вибір просторового масштабу дослідження: адміністративні райони та територіальні громади, за якими в подальшому збиратиметься та оброблятиметься вихідна інформація. Дослідження на цих двох рівнях має важливе методичне значення, адже специфіка життєдіяльності окремих сільських територій найрельєфніше виділяється на рівні сілрад;

(II) визначення передумов та чинників формування якості життя сільського населення;

(III) вибір і систематика індикаторів та кількісних коефіцієнтів якості життя населення. Загальноприйнятої систематики показників та коефіцієнтів якості життя в науковій літературі не існує, кожний науковець підходить до цього згідно поставлених задач, об'єкту та масштабу дослідження, наявної статистичної інформації, нами був відібраний наступний перелік таких показників (табл. 1.);

(IV) для подолання різноіменованості та різновекторності показників пропонуємо приведення їх до стандартної форми за допомогою формул (1) для стимуляторів та (2) для дестимуляторів:

-для показників-стимуляторів (чим більше значення тим краще):

$$X_i = \frac{X_{\text{факт.}} - X_{\text{мін.}}}{X_{\text{макс.}} - X_{\text{мін.}}} \quad (1)$$

-для показників-дестимуляторів (чим більше значення тим гірше):

$$X_i = \frac{X_{\text{макс.}} - X_{\text{факт.}}}{X_{\text{макс.}} - X_{\text{мін.}}} \quad (2)$$

де X_i - нормоване значення i -го показника, $X_{\text{факт.}}$, $X_{\text{макс.}}$, $X_{\text{мін.}}$ - вихідні значення показників

Третій етап - аналітичний:

(I) картографування показників якості життя та на основі отриманої серії картограм проведення геопросторового аналізу територіальної диференціації якості життя сільського населення регіону;

(II) побудова картограм за окремими компонентно-галузевими та інтегральним індексом якості життя,

(III) групування та типізація. На підставі отриманих результатів розробляємо типізацію адміністративних районів за рівнем якості життя сільського населення, тобто виявляємо типи між якими існують відмінності в рівні якості життя мешканців села. Дасмо характеристику типам адміністративних районів по відношенню до географічних факторів та на цій основі за специфікою якості життя сільського населення виділяємо підтипи.

Таблиця 1.

Фактори, індикатори та показники об'єктивного оцінювання ЯЖСН
на мікро- та мезорегіональному рівнях

	Індикатор	Показники
Природні	Мікрорегіональний рівень	
	Природно-географічне положення	Близькість водних об'єктів: річки, лиману, водосховища, озера, морського узбережжя, залісненість території, бали.
	Мезорегіональний рівень	
	Природно-ресурсний потенціал	Ефективність використання: водних, мінеральних, земельних, лісових, природно-рекреаційних, фауністичних ресурсів, бали
	Геоекологічна сприйнятливість	Загальна екологічна оцінка природно-ресурсного середовища.
Геодемографічні	Мікрорегіональний рівень	
	Здатність до відтворення та міграційна рухливість	Природний приріст, осіб на 1 000 населення, механічний приріст, на 1 000 населення
	Мезорегіональний рівень	
	Здатність до відтворення та працересурсний потенціал	Демокоєфіцієнти природного та механічного приросту
	Здоров'я	Смертність: від серцево-судинних хвороб на 10 000 населення, від злоякісних новоутворень на 10 000 населення, немовлят на 1 000 народжених живими.
	Міграційна рухливість	Механічний приріст, на 1 000 населення
Соціально-економічні	Мікрорегіональний рівень	
	Доходи та зайнятість	Доходи населення; землі, надані для ведення присадибного господарства; рівень безробіття
	Економіко-географічне положення	Тяжіння до: обласного центру, залізниці, автомагістралей державного значення, державного кордону, зв'язаність дорогами місцевого значення, бали.
	Якість житла	Якість питної води, доступність питної води, опалення, стан житлових будинків, газифікація.
	Соціальна інфраструктура	Наявність обов'язкового набору послуг
	Мезорегіональний рівень	
	Якість житла	Рівень обладнання території водопостачанням, водовідведенням та газом, %
	Можливості зайнятості	Рівень безробіття, %
Доходи	Відношення середньомісячної заробітної плати до прожиткового мінімуму	

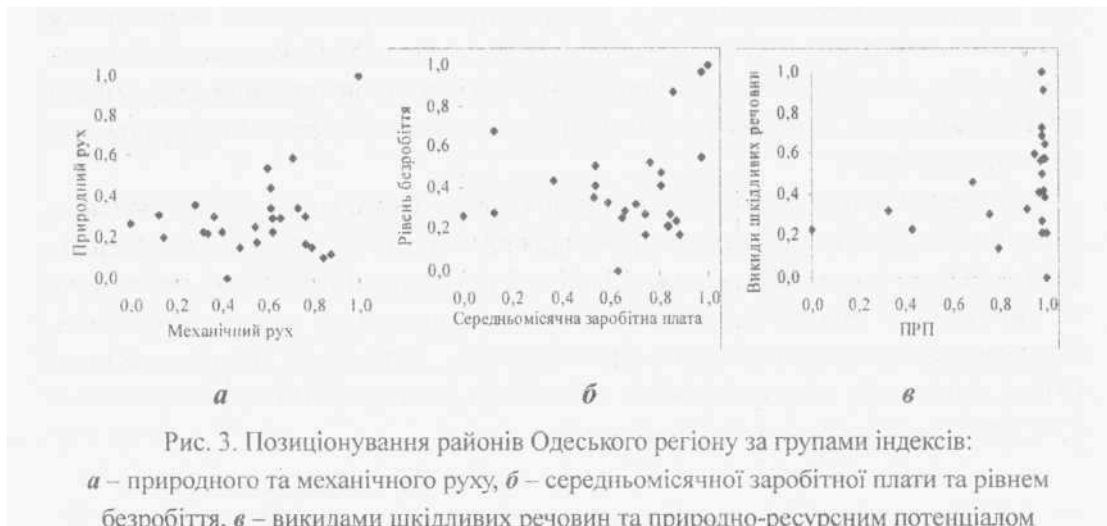
На сьогоднішній день практично відсутні методичні підходи та розробки суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення на мікрорегіональному рівні, попри те, що специфіка життєдіяльності сільського населення, на відміну від міського, найчастіше проявляється саме на рівні сільських рад та окремих населених пунктів. Відсутність таких досліджень пояснюється відсутністю офіційної статистики показників якості життя сільського населення, а та інформація, що існує є важкодоступною. Аналіз показує, що при зміні ієрархічного рівня дослідження якості життя сільського населення змінюється вага впливу тих чи інших факторів.

Так, суспільно-географічний фактор набуває свого виняткового значення саме при мікрорегіональних дослідженнях якості життя сільського населення, саме в даному масштабі дослідження починають «працювати» такі показники як доступність питної води сільському населенню та її якість, близькість життєво-важливих природних (річка, море, лиман) та антропогенних (місто, залізниця, автомагістраль) об'єктів, а демографічні характеристики сільського населення: природний, механічний рух, наявність об'єктів сфери обслуговування набувають варіативних розмахів в десятки й сотні раз на відміну від аналогічного дослідження на мезорегіональному рівні. Перелік показників, відібраний нами в цілях оцінки якості життя сільського населення регіону зображений в табл. 1.

У третьому розділі «Територіальна диференціація якості життя сільського населення Одеського регіону» визначаються передумови та суспільно-географічні фактори впливу на формування якості життя сільського населення, серед яких: природно-ресурсні, геодемографічні та соціально-економічні. Здійснюється об'єктивна оцінка якості життя сільського населення Одеського регіону на мікро- та мезорегіональному ієрархічних рівнях, на основі якої проводиться геопросторовий аналіз, групування та типізація адміністративних районів за специфікою якості життя сільського населення Одеського регіону. Проводилася також суб'єктивна оцінка свого життя сільським населенням.

За складовими показниками якості життя сільського населення було проведено картографування та геопросторовий аналіз їх територіального розподілу. Розглянуто позиціонування (рис. 3) адміністративних районів за окремими показниками якості життя сільського населення. Як можна побачити з рис. 3, більшість районів змінювали своє положення при оцінці різних аспектів якості життя, проте достатньо стійкою виявилася позиція лідерів (райони приміської зони: Овідіопольський, Біляївський, Комінтернівський та Роздільнянський) і аутсайдерів (райони північної частини області: Котовський, Колимський та Ширяєвський) за рівнем розвитку всіх складових, які бралися нами до уваги. Аналіз розподілу адміністративних районів за трьома комплексними блоками якості життя сільського населення: якість населення,

благополуччя та комфортність середовища проживання, дозволив виділити чотири типи районів з близькими значеннями показників: відсталий, недостатньо-розвинений, середньо-розвинений та розвинений.

Перший тип - з низьким рівнем всіх складових якості життя сільського населення регіону. До другого типу відносяться райони з низькими показниками соціально-економічного розвитку та середніми показниками комфортності середовища проживання та характеристиками самого населення, третій тип відзначається середніми значеннями показників соціально-економічного розвитку, вищими за середній якості населення та комфортності середовища проживання. Четвертий тип - високі значення показників соціально-економічного розвитку та якості населення, середніми - комфортності середовища проживання. За відношенням до таких географічних факторів як тяжіння до обласного центру, великих річок, моря, природних зон адміністративні райони були поділені на 8 підтипів: периферійний (до якого потрапило три адміністративні райони лісостепової зони області), крайній північний лісостеповий, приморський, крайній північний лісостеповий, центральний північно-степовий, міжрічковий, придунайський, приміський-агломераційний, придунайський.

За результатами опитування населення вияснили, що 74% сільського населення області відчувають недостачу в тих чи інших продуктах харчування, з них два відсотки майже всі свої доходи витрачає на купівлю продуктів харчування, 12 % населення - половину. Значні витрати населення йдуть на купівлю промислових товарів (4% віддає половину всіх доходів), отримання послуг, оплату житлово-комунальних послуг.

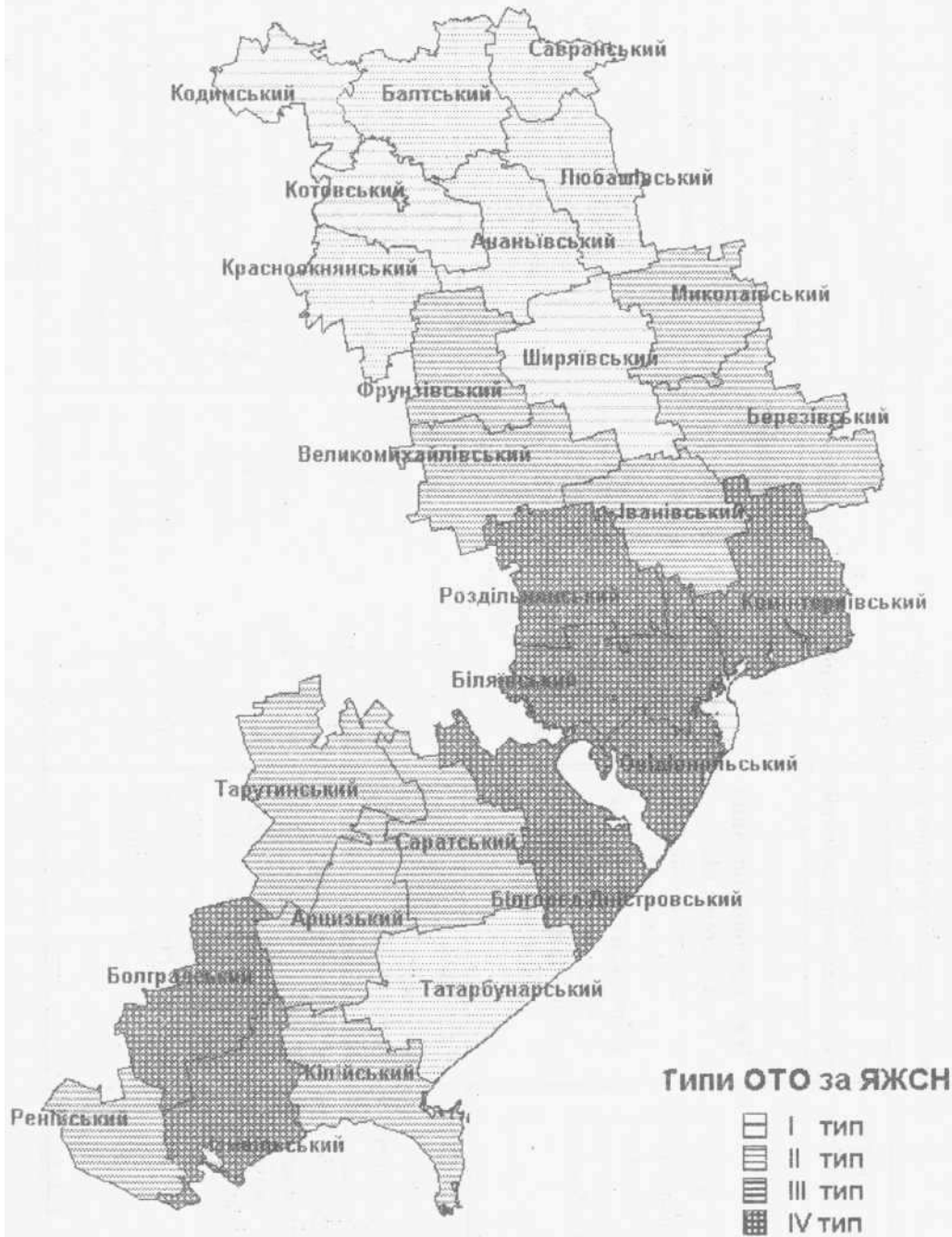

Рис. 4. Типізація адміністративних районів Одеського регіону за специфікою якості життя сільського населення

Розподіл адміністративних районів за типом якості життя сільського населення

ТИПИ	I тип «відсталій»	II тип «недостатньо розвинений»	III тип «середньорозвинений»	IV тип «розвинений»
ПІДТИПИ	I – периферійний: Кодимський Котовський Ширяєвський	II а – крайній північний лісостеповий: Любачівський Ананьївський Балтський Савранський Красноокнянський II б – приморський: Татарбунарський	III а – центральний північно-степовий: Іванівський Березівський Фрунзівський Миколаївський Великомихайлівський III б – міжрічковий: Кілійський Саратовський Тарутинський Арцизький III в – придунайський: Ренійський	IV а – приміський-агломераційний: Овідіопольський Комінтернівський Біляївський Білгород – Дністровський Роздільнянський IV б – придунайський Болградський, Ізмайльський
Природні особливості	Лісостепові височинні ландшафти з чорноземами опідзоленими та реградowanими, ТГ яружно-балкові.	II а – лісостепові височинні ландшафти з чорноземами опідзоленими, з помірно теплим та вологим кліматом, ТГ яружно-балкові II б – лісостепові височинні ландшафти з чорноземами опідзоленими та реградowanими, ярами та балками південностепові терасові, ТГ лиманного типу.	III а – лісостепові височинні ландшафти з чорноземами опідзоленими та реградowanими, ярами та балками, ТГ долинного типу III б – степові, ландшафти з чорноземами звичайними, ТГ переважно прилиманного та озерного типу. III в – ландшафти з солонцюватими ґрунтами та солончаками	IV а – лесові рівнини з чорноземами південними солонцюватими, з піщаними степами ландшафти, ТГ долинні, окремо прилиманного та приозерного типу, клімат жаркий, посушливий клімат з теплою зимою IV б – розчленовані схилі з терасовими ландшафтами та з чорноземами звичайними і південними, ТГ прилиманного та приозерного типу.

Геодемографічні особливості	Г у с т о т а найнижча, густа поселенська мережа, малі за людністю поселення; населення зменшується, ТГ з низькими показниками г у с т о т и населення, високими показниками демоавант. та з убунням нас.	II а – густа поселенська мережа, малі за людністю поселення; населення зменшується, ТГ – низькі пок-ки густоти, убуння нас. II б – поселенська мережа розріджена, значна людність поселень, позитивне сальдо міграції; ТГ з середніми показниками густоти населення, окремі ТГ мають збільшення населення за рахунок міграційного приросту	III а – густота сільського населення 27 осіб на км.кв., густа поселенська мережа, переважають малі за людністю поселення; населення зменшується за рахунок депопуляції та від'ємного сальдо міграції III б – поселенська мережа розріджена, значна людність сільських поселень, нас. зменшується через депопуляцію, незначне позитивне сальдо міграції; III в – густота населення висока – 32 особи на км.кв., найбільша людність сільських поселень, спостерігаються позитивні показники природного приросту (в окремих громадах), збільшення населення за рахунок міграцій. ТГ – зменшення населення.	IV а – найвища густота сільського населення – 40 осіб на км.кв., що в 1,5 перевищує обласні показники, густа мережа поселень та високі показники людності – 960 осіб. Спостерігається збільшення чисельності населення за рахунок механічного приросту; найвища густота на рівні ТГ, високі показники демографічного приросту, збільшення населення за рахунок міграцій та природного приросту IV б – густота населення висока – 32 особи на км.кв., найбільша людність сільських поселень – 3,2 тис.осіб (що в 3 рази більша чим по області), спостерігаються позитивні показники природного приросту (в окремих громадах), збільшення населення за рахунок міграцій.
Соціально-економічні	Периферійна (окраїнна) господарська зона. Вищі за середні показники соціального розвитку ТГ.	II а – м'ясо – молочне скотарство та свинарство; зернове господарство II б – рекреаційно-туристичне господарство, приморсько-фасадна господарська зона. Низькі пок-ки соц. роз-ку ТГ	III а – перехідна (серединна) господарська зона; низькі показники соц. розвитку на рівні ТГ. III б – приморсько-фасадна господарська зона. Низькі пок-ки соц. роз-ку на рівні ТГ.	IV а – господарство приміського типу, зрошуване землеробство; рекреаційно-туристичне господарство; транспортна інфраструктура; портове господарство; приморсько-фасадна господарська зона; IV б – високі показники соціального розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Проведений ретроспективний аналіз досліджень категорії якості життя населення дозволив констатувати, що накопичений науковий досвід у визначенні змісту даного поняття є відображенням певних домінант досліджень у межах різних галузей знань, насамперед, в економіці і соціології, а також у різних країнах, які характеризуються специфічними особливостями освоєння території і способом життя людей.

2. Сутність категорії якості життя сільського населення, як об'єкту суспільно-географічного дослідження полягає в тому, що він відкриває нові можливості для розробки концепції через встановлення взаємозв'язків природи, суспільства (сільське населення) і господарства та їх територіальної організації на різних ієрархічних рівнях.

3. Концептуально-понятійний апарат дозволив уточнити місце ЯЖСН серед близьких за змістом категорій та дозволило визначити її в якості більш широкого поняття у порівнянні з близькими за змістом категоріями: образ, рівень, добробут, благополуччя, умови життя, спосіб, стандарт, стиль та комфортність життя.

4. Оцінка якості життя сільського населення має спиратися на існуючі сучасні концепції і теорії, вона повинна бути різною при дослідженні сільського та міського населення, для оцінки на рівні територіальних громад (мікрорегіональному) та адміністративних районів (мезорегіональному) і повніша враховувати пріоритетність суспільно-географічних чинників у територіальній організації якості життя, зокрема суспільно-географічного положення.

5. Алгоритм комплексної оцінки ЯЖСН включає підбір вихідних показників, їх стандартизацію, розрахунок часткових та інтегральних індикаторів, типізації, аналіз сучасних значимих факторів впливу на якість життя сільського населення на різних ієрархічних рівнях.

6. За об'єктивною оцінкою ЯЖСН на мезорегіональному рівні здійснений просторовий аналіз з використанням трьох блоків компонентів: комфортність середовища, якість населення та благополуччя.

7. За результатами типізації виділені 4 типи районів за специфікою ЯЖСН: I тип «відсталий» з виділенням одного підтипу: периферійний, II тип «недостатньорозвинений» з виділенням двох підтипів: крайній північний лісостеповий та приморський, III тип «середньорозвинений», з виділенням трьох підтипів: центральний північно-степовий, міжрічковий та придунайський, IV тип «розвинений» з виділенням двох підтипів: приміський-агломераційний та придунайський.

8. Досліджуючи особливості якості життя сільського населення на рівні територіальних громад, найвищі характеристики отримали громади, що входять

до приміських адміністративних районів, та задністровські райони з переважанням населення різних національностей, приморські райони (зокрема Білгород-Дністровський). Найгірші показники мали північностепові та центральні райони.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Савюк О.Ю. Концепція «якості життя» населення: суспільно-географічні аспекти / Оксана Савюк // Географія і сучасність. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2006. -Вип.16. -С.31-34.
2. Савюк О.Ю. Методика вимірювання якості життя населення: суспільно-географічний підхід / Оксана Савюк // Географія і сучасність. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2007. - Вип. 17. - С.42-48.
3. Савюк О.Ю. Комплексна оцінка якості життя сільського населення регіону на прикладі Одеської області / Оксана Савюк // Географія і сучасність. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2007. - Вип. 18.-С. 181 - 186.
4. Савюк О.Ю. Науково-теоретичні та методичні принципи дослідження концепції якості життя сільського населення регіону / Оксана Савюк // Географія і сучасність. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2007. - Вип. 19. - С.22-29.
5. Савюк О.Ю. Оцінювання якості життя сільського населення (на прикладі Одеського регіону) / Оксана Савюк // Наукові записки Вінтщцького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: географія - Вінниця, 2008. - Вип. 15. С. 176-181.
6. Савюк О.Ю. Суспільно географічне дослідження сільського населення Одеського регіону в рамках концепції «якості життя населення» / Оксана Савюк // При юрноморський екологічний бюлетень: Державна програма розвитку села. - Одеса, 2008. - С.67 - 73.
7. Савюк О.Ю. Вплив суспільно-географічних факторів на умови та якість життя сільського населення Одеського регіону / Оксана Савюк // Часопис соціально-економічної географії. - Харків, 2008.-Вип.3.-С. 176-184.
8. Савюк О.Ю. Якість життя сільського населення регіону: географічні підходи та методи дослідження / Оксана Савюк // Вісник Одеського національного університету: до 150-річчя з дня народження Г.І.Танфільєва (1857-1928). - Одеса, 2008. -Вип.6. -С.165-171.

Матеріали наукових конференцій

1. Савюк О.Ю. Оцінка якості населення, складової інтегрального показника якості життя населення (на прикладі Одеського регіону) / Оксана Савюк // Регіональні

- проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук, праць - Херсон: ПП Вишемирський, 2007. С.239-242.
2. Савюк О.Ю. Суспільно-географічне дослідження суб'єктивної якості життя (на прикладі сільського населення Одеського регіону) / Оксана Савюк // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук, праць. В 4-х т. - К.: ВГЛ "Обрії", 2008. - Т.254.-265.
 3. Савюк О.Ю. Оцінка геоекологічної складової якості життя сільського населення Одеського регіону / Оксана Савюк // Екологічні проблеми регіонів України. Матеріали I Міжнародної наукової конференції 17-18 квітня 2008 р. Одеса 2008.- С. 255-256.
 4. Савюк О.Ю. Суспільно-географічне дослідження водогосподарського комплексу в контексті концепції якості життя (на прикладі сільського населення Одеського регіону) / Оксана Савюк // Озера та штучні водойми України: сучасний стан й антропогенні зміни. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції 22 - 24 травня 2008 р. Луцьк - 2008 - С.271 - 274.
 5. Савюк О.Ю. Суспільно-географічні аспекти вимірювання та аналізу якості життя сільського населення Одеського регіону / Оксана Савюк // Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів: історія формування, стан, проблеми, перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 70-річчю від часу утворення Луганської області 27-29 травня 2008 року. Луганськ 2008. С. 149-151.

АНОТАЦІЯ

Савюк О.Ю. Методика суспільно-географічної оцінки якості життя сільського населення регіону. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук із спеціальності 11.00.02 - економічна та соціальна географія. - Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2009.

Проведений ретроспективний аналіз дослідження категорії якості життя. Розкриті співвідношення категорії якості життя населення з суміжними категоріями умови життя, рівень життя, образ життя, спосіб життя. Розглянута концепція якості життя як об'єкт суспільно-географічного дослідження. Обґрунтовано принципи дослідження якості життя населення у суспільній географії. Розроблено методичні засади та принципи оцінювання якості життя сільського населення регіону на двох ієрархічних рівнях: мікро- та мезорегіональному. Проведена оцінка якості життя сільського населення Одеського регіону та проведена типізація. За результатами типізації виділені 4 типи: I тип «відсталий», II тип «недостатньо розвинений», III тип «середньорозвинений», IV тип «розвинений».

Ключові слова: Якість життя сільського населення, суспільно-географічна оцінка, регіон, мікро-та мезорегіональний ієрархічний рівні.

АННОТАЦИЯ

Савюк О.Ю. Методика общественно-географической оценки качества жизни сельского населения региона. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география. - Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, Одесса, 2009.

Проведен ретроспективный анализ исследования категории качества жизни. Проанализировано становление данной категории в экономике, социологии. Качество жизни рассматривается как междисциплинарная категория, которая рассматривается представителями разных наук в зависимости от методического аппарата и поставленных целей исследования. На основе этого раскрыты соотношения качества жизни населения со смежными категориями «условия жизни», «уровень жизни», «образ жизни», «способ жизни», «уклад жизни» и т.п. Обоснованы принципы исследования качества жизни как объекта общественной географии, уникальность которого состоит в том, что такие компоненты как население, природа и хозяйство рассматриваются в пространстве на разных иерархических уровнях. Уникальность общественно-географического подхода в том, что он разрешает исследовать территориальную дифференциацию жизненной среды сельского населения в разных масштабах, начиная от микрорегионального, т.е. отдельных сельских населенных пунктов и сельских советов. В диссертации разработаны теоретико-методологические основы и принципы, а также методика общественно-географической оценки качества жизни сельского населения региона. основополагающими принципами общественно-географической оценки качества жизни сельского населения являются: дифференцированный подход для оценки качества жизни для сельского и городского населения, приоритетность влияния специфических общественно-географических факторов на пространственное распределение качества жизни (а именно географического положения), рассмотрение понятия качества жизни в рамках поли - и кроссмасштабности (изменение значений показателей при изменении масштаба исследования). Выявлена роль факторов, влияющих на формирование качества жизни населения в регионах. Разработаны методические основы и принципы оценки качества жизни сельского населения на двух иерархических уровнях: микро-и мезорегиональном. В диссертации предложен алгоритм общественно-географического исследования и оценки качества жизни сельского населения. Главными методическими задачами являются выбор иерархического уровня, системы показателей и способы их стандартизации. Показатели, которые использовались для оценки качества жизни сельского населения, были объединены в три группы: природные, геодемографические, социально-экономические. Главной методической основой исследования качества жизни на микрорегиональном уровне было понимание сельской местности как

пространственного ресурса, который содержит само сельское население и сельские поселения, природные и антропогенные ландшафты, зависит от географического положения и требует специального рассмотрения в контексте ресурсной базы для полноценной жизни и воспроизведения. Проведена оценка качества жизни сельского населения Одесского региона на мезорегиональном (административные районы) и микрорегиональном (сельские советы) иерархических уровнях на основании которой проведена типизация административных районов по специфике качества жизни. По результатам типизации выделены 4 типа районов: I тип «отставший», II тип «недостаточно развит», III тип «среднеразвит», IV тип «развит».

Ключевые слова: качество жизни сельского населения, общественно-географическая оценка, регион, микро- и мезорегиональный иерархические уровни, регион, общественно-географический подход.

ANNOTATION

Saviouk O. K. Technique of a public - geographical estimation of quality of life of the village population of region. - Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of the candidate of geographical sciences on a speciality 11.00.02 - economic and social geography. The Odessa national university by I.I. Mechnikov, Odessa, 2009.

The retrospective analysis of research of a category of quality of life is carried out. The parity of a category of quality of life with adjacent categories is shown: conditions of life, standard of living, image of life, way of life. The concept as object of public geography is considered. The principles of research of quality of life are considered in space at different hierarchical levels. The estimation of quality of life of the Odessa region is carried out typical of administrative areas on specificity of quality of life. By results of typical are selected 4 such as areas: I a type “to lag behind”, II the type “is poorly advanced”, III the type “average is advanced”, IV the type “is advanced”.

Key words: Quality of life of the village population, public - geographical estimation, region, hierarchical levels.

Підписано до друку 02.02.2009.
Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 661.

Надруковано у друкарні видавництва “Астропринт”
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
м. Одеса, вул. Разумовська, 21.
Тел./факс: (0482) 37-14-25, 37-24-26, 33-07-17.
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com